

KRITIČKI POGLED NA MUSLIMANSKE MODERNISTE I TRADICIONALNE “REFORMISTE”

Syed Muhammed al-Naquib al-ATTAS

Mi smo već ranije rekli da je progresivno slabljenje muslimanskih naroda uzrokovano internim elementima, čije se klice mogu razaznavati u ranom periodu islama; a kasnije smo, u vezi sa tim uzrocima slabljenja, istakli da su oni vodili u stanje u kome se gubio *edeb* (odgoj, pravda u Attasovom mišljenju - op. prev.). Glavni, karakteristični simptom gubitka *edebe* u Ummetu jeste proces nivelacije (*levelling*) koji je s vremena na vrijeme kultiviran u muslimanskom umu i prakticiran u muslimanskom društvu. Pod “nivelacijom” ja podrazumijevam jednako postavljanje svega, u umu i u držanju ili stavu, na isti nivo na kome se nalazi taj koji vrši ovu nivelaciju. Ovaj mentalni proces u zauzimanju stavova, koji se odražava u činu, podstiče pojavu pogrešnih lidera koji žele da razore legitimni autoritet i validnu hijerarhiju kako bi oni i njihovi epigoni mogli da rastu; oni su primjer izjednačavanja velikana i onoga koji nema toga svojstva, a poslije njih se proces nivelacije nastavlja ka onim sve manjim i manjim. Ova džahilijetska crta individualizma, imanentne arogancije, tvrdoglavosti i sklonosti za opovrgavanjem i omalovažavanjem legitimnog autoriteta izgleda da djeluje na samu sebe - premda samo među ekstremistima raznih vrsta - u svim periodima

muslimanske povijesti. Kada muslimani postanu konfuzni u svome poznavanju islama i njegova pogleda na svijet, spomenuti ekstremisti nastoje da se rashmile među njima, da izvrše utjecaj na njihovo mišljenje i infiltriraju se na pozicije vjerskih vođa; poslije toga, njihovi lideri u svim sferama života pokušavaju da pokažu ovu opasnu crtu i da ohrabre njezino prakticanje među muslimanima nakon što je ona, takoreći, usaglašena sa učenjem islama. Oni koji podstiču ovakvo držanje lažno prikazuju da ono na što podstiču nije ništa drugo do egalitarni princip islama, dok je to, ustvari, daleko od toga principa, jer ono što oni propagiraju vodi u destrukciju ili, u najmanju ruku, u potkopavanje legitimnog autoriteta i hijerarhije u društvenom poretku - to je nivelacija svega sa *njihovim* nivoom; to je, ustvari, nepravda. Neki raniji muslimani koji su pokazivali ovu sklonost za niveliranjem, za smanjivanjem na njihov “broj” njihovih velikih savremenika ili prethodnika, stalno su fokusirali svoju kritiku na činjenicu da su oni veliki i istinski lideri Ummeta bili ljudska bića, ljudi od krvi i mesa kao i svi drugi, i naglašavali njihove ljudske greške koje su, ustvari, bile nezatne u poređenju sa njihovom pojedinačnom naobrazbom, mudrošću, vrlinom i važnim prinosom znanju o islamu i njegovom svjetonazoru. Štaviše, ove tzv. greške

i nesporazumi, u krajnjem slučaju, nisu poricala validnost njihovih mišljenja koja su se odražavala na njihova djela i poslove, niti na njihovu istinsku poziciju u životu Ummeta kroz vijekove. Zaista, čak ni plemeniti ashabi – radijal-lahu anhum – nisu bili izuzeti od takvih ukora: hazreti Omer i hazreti Alija bili su optuživani od strane manjih ljudi zato što su činili takve greške – uprkos činjenici da su njih obojica, prema poznatom hadisu, uvršteni u onih deset ashaba kojima je osiguran Džennet. Mi se možemo samo čuditi kako, nakon što je njima Sam Allah, dželle šanuhu, oprostio njihove pogreške, to isto, puko ljudsko biće koje živi stoljećima kasnije može biti tako ustrajno da stalno upire prstom na njihove pogreške! Nesumnjivo, moguće je prihvatiti da su kritičari velikih i učenih u prošlosti bili i sami veliki i učeni u vlastitim očima, ali je pogrešno njih stavljati na isti nivo sa onima koje su kritikovali – a još je veća greška one manje od gore spomenutih velikih stavljati u isti niz sa njima, a to je ono što se dešava u savremenom procjenjivanju, u našem dobu velike konfuzije. U naše vrijeme oni koji znaju ne mogu prešutjeti činjenicu da su kritičari velikih, učenih i pobožnih muslimana oni koji se natječu da slijede primjer svojih učitelja u navici da osuđuju svoje istinske lidere; a to su ljudi koji su uvijek po autoritetu manje vrijedni nego oni najmanji u prošlosti; ljudi čija se intelektualna i duhovna percepcija islama i njegova svjetonazora nikad ne može porediti ni sa jednim od njihovih učitelja - a nekmoli sa velikanima koje oni kude, od kojih su njihovi učitelji uzeli znanje i uputu bez adekvatnog priznanja. Baš ni jedan od tzv. modernista i reformista u naše vrijeme, uključujući i one koji su samo maskerada od uleme, skoro da ne doseže do najnižeg nivoa velikih alima iz prošlosti i ljudi bistroga uma i snažnog duha koji su najviše doprinijeli znanju o islamu i njegovom svjetonazoru, bilo u sferi inteligencije, vrline i ruhanijetskih (duhovnih) spoznaja, bilo u sferi originalnih, pojedinačnih analiza, interpretacija, komentara i drugih pisanih pregnuća. Ustvari, oni nikada nisu dali takve radove; njihovi pisani sastavi, po svojoj prirodi i sadržaju, nisu ništa drugo do žurnalistički tekstovi. U početku, oni su iznijeli svoje poglede na

takva pitanja kao što je stvorenost ili nestvorenost Kur'an-i kerima i mnoga druga amaterski dosadna pitanja o sudbini, *qadau* i *qadru* – i tako imitirali velikane iz prošlosti kako bi dostigli povjerenje lahkovjerne i zbunjene publike. A oni koji su ih ocjenjivali kao velike lidere nisu poznavali istinske velikane prošlosti! U svim pitanjima i problemima koje su oni pokušali da postave i riješe morali su da imaju mnogo britkiji i dublji uvid, više intelektualne i duhovne prodornosti i rafinmana kao što su to posjedovali Al-Ash'ari, Al-Ghazzali, sufije i ostali učenjaci iz prošlosti. Mada se, ustvari, priroda Kur'an-i kerima, *qada* i *qadr* i slična pitanja i ne uzimaju kao problem za muslimane koji *znaju* i *vjeruju*; oni koji ih prezentiraju kao problematična pitanja samo odaju svoju konfuziju pa ta pitanja dođu kao dodatna konfuzija koja je obuzela naše duhove, naše mišljenje i vjerovanje. Takve vježbe služe samo za to da bi branile izvještačenost onih koji su sami sebe izjednačili sa svojim učiteljima. Oni i njihovi sljedbenici rastu tamo gdje je konfuzija i neznanje, gdje oni mogu pobjeći od dugotrajnih istraživanja i stroge naučne provjere. A to se dešava zato što su muslimani u naše vrijeme postali konfuzni, zato što zapadaju u neznanje i očaj pa onda u takvima gledaju nekoga ko - kao što je bio slučaj u prvo vrijeme – otvara njihove duše za islam; muslimani ne vide da su takvi ljudi puka imitacija njihove velike prošlosti. Oni ne donose ništa novo, ništa što slavni muslimani u prošlosti već nisu donijeli, niti oni islam objašnjavaju imalo dalje od jedne tamne vizije kad se to objašnjavanje uporedi sa neizmjernom superiornom prezentacijom islama koju su izveli učitelji u prošlosti. Ustvari, na ovaj način, oni samo pokazuju još veću buku i galamu kudeći i denuncirajući prošlost i njezine velike i učene alime, mislioce, fekihe i evlije. Njihov pogled na prošlost oblikovan je pod utjecajem zapadnjačkih ideja o ljudskoj evoluciji, historijskom razvoju i sekulariziranoj nauci. Ove ideje su druga ozbiljna instanca – prvu predstavljaju filozofi, koje je Al-Ghazzali porazio – pomoću koje su se zapadnjački koncepti, potpuno strani islamu, prokrijumčarili u muslimansko mišljenje. Ali, filozofi su, u najmanju ruku, razumjeli zapadnjačku misao bolje od ovih; jer nakon što su

modernisti i reformisti – istina, sa velikim oprezom – pokušali da islamiziraju ideje koje su unosili u muslimansko mišljenje, te ideje su postale velika opasnost time što su uzdrmale povjerenje muslimana u islam, premda te ideje nikada nisu mogle biti istinski islamizirane. Oni su otvorili vrata sekularizmu bez dovoljno saznanja o njemu, zbog čega nije trebalo dugo čekati da njihovi sljedbenici te ideje počnu razvijati u skladu sa sekularizmom. Veliki muslimani iz prošlosti nikada nisu bili njihovi intelektualni ideali, nego su to bili Rousseau, Comte, Mill i Spencer. U stvarnosti, islam nije bio u osnovi njihova mišljenja; oni su pokušali da islam prilagode svojim idealima. Iako su oni tvrdili da su muslimani i da su lojalni svojim zemljama, ta lojalnost je bila stavljena u isti onaj plan koji je bio primjeren za islam, i pošto oni nikada nisu bili intelektualno i u ruhanijetu temeljiti, oni su bili preokupirani sami sobom umjesto naukom o društvu i politikom. Njihovo iskustvo pada muslimanske vlasti i dezintegracije muslimanskih imperija učinilo je da oni napišu koju noticu o Ibn Haldunu te da koncentriraju svoje napore na koncept Ummeta i islamske države, ali, sasvim prirodno, oni ne stavljaju neki veliki naglasak na koncept pojedinca i njegove uloge u uspostavljanju Ummeta i islamske države. Da, sada je jasno da su Ummet i islamska država u samom vrhu islama, ali na isti način je to i pojedinac musliman, zbog čega se postavlja pitanje kako je moguće izgraditi Ummet i islamsku državu ukoliko su muslimani pojedinačno u konfuziji u vezi sa islamom, ukoliko ne poznaju ni islam ni njegov pogled na svijet i ukoliko već dugo nisu *dobri* muslimani. Kada oni tvrde da je nazadak muslimana prouzrokovan korumpiranim vodstvom, njihova identifikacija *uzroka* i *korumpiranog vodstva* nije sasvim korektna. Jer ako se mi zapitamo šta je to što je korumpirano kod muslimanskih lidera, mi ćemo najednom uvidjeti da je to njihovo znanje; ono je ono što je korumpirano i što uzvratno djeluje pa su ovi lideri korumpirani. Korumpirano vodstvo je, dakle, *posljedica*, a ne uzrok; to je posljedica konfuzije i greške u znanju o islamu i njegovom svjetonazoru. Ukoliko ovo akceptiramo, onda će nam morati biti jasno da se ne bi reklo da je

korijen ovog problema duže vrijeme položen u Ummetu i državi. Identifikacija njegova uzroka u korumpiranom *znanju*, kako se ovdje sugerira, a ne u *vodstvu*, kako oni sugeriraju, na znakovit način premeće temelj u kome leži korijen ovog problema, a to je znanje; jer – znanje je inherentno *čovjeku* kao *pojedincu*, a ne društvu, državi ili Ummetu. Tako, *kad je riječ o ispravnoj strategiji* u naše vrijeme i u sadašnjim okolnostima, važno je naglasiti da je pojedinac taj koji traži pravo rješenje našega problema, prije nego društvo i država. Stavljanje naglasaka na pojedinca podrazumijeva – i to je preduvjet za naše ideje koje moraju biti dodatno snabdjevene kako bi nas osposobile da zahvatimo i prezentiramo rješenje problema – znanje koje se tiče inteligencije, vrline i duha, konačne sudbine i svrhe; jer su inteligencija, vrlina i duh elementi inherentni pojedincu, pa takvo znanje ne može biti dosegnuto iz zapadnjačke predodžbe psihologije - koja je za nas irelevantna - nego iz islamske tradicije - onako kako su je rastumačili naši učitelji iz prošlosti - psihologije čovjeka koji ima moć ruhanijetskog rasuđivanja. Samo na ovaj način mi konceptualiziramo pa onda ostvarujemo obrazovni sistem unutar kur'an-skog okvira i utemeljenog na islamskim principima koji mogu obrazovati muslimane kako bi postali *dobri* muslimani; muslimane koji neće i dalje biti u konfuziji, nego će znati, prakticirati i pripremati se da ostvare i uspostave islamsku državu i da ispune vlastitu ulogu kao pojedinci, kao snažni Ummet. U protivnom – ukoliko je to preokupacija samo Ummeta i države – naponi da se ostvare naši ciljevi unaprijed će biti osuđeni na neuspjeh, kao što smo to već imali prilike iskusiti; a naši neprijatelji i oni neuki krenut će da nas osujete tvrdeći – kao što su i ranije tvrdili – da danas islam nije više “relevantan”, a da je islamska država samo jedan puki ideal koji se ne može ostvariti i koji u praksi nikad ne može zaživjeti. Stavljanje naglasaka na društvo i državu otvara vrata sekularizmu, sekularnoj ideologiji i sekularnom obrazovanju. U ovom času, mi posjedujemo obilno skladište znanja koje se odnosi na inteligenciju, ahlak (vrlinu) i ruhanijet (duhovne uvide), kao i na učitelje učenjaka u prošlosti koji su imali intelektualni i ruhanijetski dar opažanja i ahlak; a

ovo znanje i njegovi nosioci su posjedovali univerzalni kvalitet i karakter, tako da je ono što su oni donijeli validno za ljude u svim vremenima pošto su Izvori odakle je to znanje potjecalo i duboki gutljaji toga znanja koje su ovi učenjaci upijali univerzalne prirode, tako jedinstveni u svome transcendiranju povijesti i snaga promjene da su uvijek novi, uvijek "moderni". Da su moderni "reformatori" zbilja nešto saznali, oni bi u najmanju ruku profitirali od učitelja iz prošlosti. Ali takvo znanje i takvi ljudi su, ustvari, samo njih, učitelje iz prošlosti, ignorirali uprkos činjenici da su Izvori na koje se oni pozivaju Kur'an-i kerim i sunnet. Umjesto toga, oni su se okomljivali na takve ljude tražeći njihove pogreške i osuđujući ih zbog tih pogrešaka unatoč njihovim zaslugama koje su, jasno, mnogo veće od njihovih pogrešaka. *Edeb* se sastoji u tome da se zapaze zasluge, a ne pogreške – zato što zasluge određuju njihovo mjesto u hijerarhijskom redu.

GUBITAK EDEBA

Ne postoji neka velika fundamentalna razlika u osnovnim idejama i formuliranim temama, u karakteru i kvalitetu između modernih "reformista" i njihovih rivala, tradicionalnih "reformista" u naše vrijeme – zato što i ovi svoje primjere izvode na istoj liniji kritikujući "*ulemu*" bez autoriteta koja se, u ranijim vremenima, bavila kuđenjem svojih većih savremenika i prethodnika. Svi su oni skloni da svakoga postave na isti nivo kvaliteta, i pored činjenice da u Božijim očima mi nismo na istom nivou. Zaista, mi smo svi jednaki kao Božija stvorenja i kao ljudska bića oblikovana od krvi i mesa. Ali naši duhovi i naše duše, iako su izvedeni iz Jednoga Ruha, iako su *esencijalno* isti - oni nisu isti, nisu na istom nivou po svojoj *moći* i *veličini*. Mi ličimo na mnoštvo svijeća koje imaju različite dužine, oblike, svjetlosne preljeve, veličine...; masnoća od koje su napravljene je suštinski ista, svjetlost koju one daju je suštinski ista, ali veličina njihova plamena i njihova svjetlosna toplina nisu iste po snazi i obujmu. Ali mi o vrijednosti kandilja prosuđujemo samo na osnovu svjetlosti koju on sipa kao što o svakom čovjeku sudimo na osnovu njegovih kvaliteta

po kojima on nije *isti* kao ostali ljudi, nego po kojima on *nadmašuje* druge ljude svojom inteligencijom, ahlakom i ruhanijetom. Nije ni korektno ni istinito da se na takvog čovjeka od krvi i mesa gleda *kao na drugu ljudska bića* – zato što on, jednostavno, nije kao drugi ljudi po svojoj inteligenciji, ahlaku i ruhanijetu koji nadilaze ograničenja krvi i mesa; njegova ruhanijetska veličina manifestira njegovu premoć nad drugim ljudima. *Edeb* je spoznaja i prepoznavanje takvoga svjetla u čovjeku; ta spoznaja vodi izražavanju istinskog poštovanja, ljubavi, respekta, poniznosti – a to onda dalje vodi ka saznavanju čovjekova vlastitog mjesta u odnosu prema onome ko isijava takvu svjetlost. Ali tradicionalni "reformisti" - uprkos činjenici da oni posjeduju jako malo svjetlosti u poređenju sa svjetionicima iz prošlosti, da njihova svjetla čak iščezavaju kada se postave nasuprot blistavih svjetlosti *njihovih* svjetionika, da oni svi dragovoljno igraju ulogu "reformista" pred konfuznom publikom koja nije sposobna da na pravi način ocijeni kvalitet njihove "reforme" već to i sama čini neprikladnim kriterijem u procjenjivanju - prečesto napušu svoju vlastitu važnost i značaj. Oni liče na znak pokraj puta koji bi trebalo da pokaže istinu, pa umjesto da putniku ukaže na ranije znakove, da učini jasnijim putokaze koji su bliži Istini, on ističe sebe i tako stvara konfuziju. Oni i njihovi sljedbenici, koji su još nesvjesniji i još veće neznanice nego njihovi lideri, čine ono što nijedna grupa ili škola u ranijim vremenima u svome promišljanju nije činila: populariziraju ideju da Muhammed, alejhi's-selam, nije ništa drugo do čovjek kao i ostali ljudi. Oni to uporno čine pozivajući se na *ajet* Kur'an-i kerima u kome Allah, dželle šanuhu, zapovijeda Poslaniku, alejhi's-selam, da kaže da je on "samo čovjek kao i svi vi".¹ Oni ističu i stalno navode ovaj *ajet* kako bi nas podsjetili da Muhammed, alejhi's-selam, nije ni melek, ni božanstvo, ni inkarnirani Bog, nego da je čovjek i smrtno biće. Zašto to oni čine? Kao da smo svi mi postali nevjernici pa oni, eto, žele da upravo nama istaknu tu činjenicu?! Oni bi, ustvari, morali znati da je ovaj *ajet*, koga oni tako glatko citiraju, ukoliko razgrnemo vremenski kontekst u kome je prvobitno objavljen, *upućen nevjernicima*. U

Kur'an-i kerimu ima i drugih ajeta u kojima se i nekim drugim vjerovjesnicima, alejhimu's-selam, naređuje da kažu istu stvar, ali svi su ti ajeti upućeni nevjernicima.² Vjernici *već znaju* da su vjerovjesnici ljudi, oni *već vjeruju* u njihovo vjerovjesništvo tako da nema potrebe njima govoriti da su vjerovjesnici ljudi. Na koncu, to je razlog što vjernici *vjeruju*. Oni bi morali znati da Allah, dželle šanuhu, vjernicima kaže da je Muhammed, alejhi's-selam, Pečat svih vjerovjesnika i poslanika; Univerzalni i konačni Božiji poslanik svim ljudima; Svjetiljka blistava; Allahova milost svim narodima i bićima; da je on uzvišen u karakteru i svojoj prirodi i, kao takav, učinjen standardom za cijelo čovječanstvo; Primjer ili Model identifikacije *par excellence* – i više od toga.³ U naša srca je Allah, dželle šanuhu, usadio spoznaju o Poslanikovoju, alejhi's-selam, superiornosti i izvrsnosti nad svim drugim ljudima; ovi supremni kvaliteti poslanika Muhammeda, alejhi's-selam, moraju biti naglašavani muslimanskom auditoriju svih generacija. Ovi naši "reformisti" hoće da kažu da živimo u vrijeme skretanja od vjere i prekoračivanja njezinih propisa, da je ovo vrijeme kada su muslimani – prema njihovome mišljenju – došli na ivicu nevjerovanja i da je sada prilika da povremeno naglašavaju humanu i smrtnu prirodu poslanika Muhammeda, alejhi's-selam. Mi na to kažemo da, čak i kad oni misle da je ovo istina i da u onome što oni čine postoji neka autentično dobra namjera, oni nisu uspjeli da uvide da opća konfuzija muslimana nije postojala i nije uzrokovana nikakvom djelimičnom konfuzijom koja se tiče prirode, personaliteta i misije Allahova Poalsnika, alejhi's-selam. Konfuzija u vjerovanju među muslimanima nije imala i nema nikakve veze sa ljudskom i smrtnom prirodom Muhammeda, alejhi's-selam. Taj uzrok ne leži u nejasnom shvatanju prirode Allahova Poslanika, nego u *nepoznavanju tevhida*, fundamentalnih principa islama i onih ostalih njegovih vjerovanja koja su u vezi sa njima, a što sve skupa spada u kategoriju znanja koje smo ovdje označili kao *fard-i 'ayn*. To znači da je ovaj uzrok samo dio općeg uzroka koga mi u ovom poglavlju nazivamo konfuzijom i greškom u znanju. Osnovni problem je, dakle, u *obrazovanju* – u nedostatku adekvatnog islamskog obra-

zovanja – pošto takvo obrazovanje, na ispravan način sistematizirano, sigurno može spriječiti pojavu opće konfuzije koja vodi u skretanje od vjere i prekoračivanje njezinih propisa. Uspon pogrešnih lidera u svim sferama života proizlazi iz nedostatka *edeba*, konfuzije i greške u obrazovanju, a on je – u ovom slučaju – vezan za pojavu pogrešnih vjerskih učenjaka koji su znanje (*al-'ilm*) sveli u sferu jurisprudencije (*fiqh*). Ovi učenjaci nisu dostojni sljedbenici *mudžtehida*, onih velikih imama koji su svojim naporima u sublimiranim istraživanjima utemeljili škole prava i jurisprudencije u islamu. Oni nisu ljudi britke inteligencije i dubokoumnog zapažanja niti su oni ljudi sa integritetom koji bi čuvali povjerenje ispravnog ruhanijet-skog vodstva. Pa iako je Kur'an-i kerim to više puta osudio, oni uživaju u kontroverzama bez kraja i konca, u disputima i polemikama kojima uspijevaju samo da od muhe naprave medvjeda i na čijim slijepim stazama muslimani općenito gube svoju uputu i sve više se zbunjuju. Njihova dezorijentacija vodi u naglašavanja *razlika* između različitih *mezheba* i na tvrdokorno slijeđenje beznačajnih stvari unutar mezheba, što, u obrnutom smjeru, sve više izaziva moderniste i tradicionalne "reformiste" i njihove sljedbenike da bez razloga napadaju istinske *mudžtehide*, pri čemu potkopavaju legitimne autoritete i diskreditiraju koncept i validnost *mezheba* u islamskom življenju. Pogrešna *ulema* nije sposobna da razvije tumačenja *mudžtehida* u njihovim vlastitim tokovima u okviru jasne orijentacije; njezina neprestana tumačenja beznačajnih stvari vode u zanemarivanje stvarnog problema obrazovanja. Oni se zadovoljavaju napuštanjem temeljnog muslimanskog stjecanja znanja na nivou *fard-i 'ayna* sve do infantilnog nivoa dok sebi dopuštaju da u ogromnim razmjerama razvijaju znanje sa nivoa *fard-i kifaye*. Na ovaj način povećava se količina svjetovnog znanja, vanjski muslimanski život se razvija nauštrb vjerskog života tako da muslimani veći dio svoga zrelog života troše na izučavanju ovoga svijeta, a manje na izučavanju vlastite vjere. Na taj način mi dobivamo slabe muslimane, slabe i štetne lidere čije je shvatanje i znanje o islamu zaustavljeno na nivou maloljetstva, zbog čega su i od islama sačinili pojavu

koja je “nerazvijena”, ili “pogrešno razvijena”, ili pojavu koja je “u stagnaciji”. Povećavanje znanja sa nivoa *fard-i kifaye* i pre naglašavanje njegove uloge u muslimanskom životu bez adekvatnog proporcionalnog naglašavanja da se taj život organizira u skladu sa znanjem *fard-i ‘ayna* na svim nivoima obrazovanja prirodno vodi ka tome da se sva pažnja usredsredi na pitanja države i društva, jer su država i društvo bitne reference kojima se bavi znanje *fard-i kifaye*. Preokupacija našeg doba islamskom državom i Ummetom jezgrovita je indikacija preovlađujućeg mišljenja koje se pridaje znanju *fard-i kifaye*. U takvom promišljanju, društvene, političke i pravne nauke su one koje se traže – i prihvataju – bez adekvatne pažnje i utjecaja one druge kategorije iz naše hijerarhijske procjene i svijesti. Onda je lahko zaključiti zašto, u tim okolnostima, trend koji se bavi pitanjima muslimanskog života vodi ka “socijalizaciji” islama; stavljanje poslanika Muhammeda, alejhi’s-selam, na isti nivo sa svakim drugim čovjekom sasvim je logična posljedica ove “socijalizacije”. Uz “socijalizaciju”, racionalizam – u onom smislu kako se on shvata na Zapadu, racionalizam koji je izveden iz koncepta *ratia*, a ne u onom smislu kako ga mi izvodimo iz kur’anskoga ‘*aqla* – brani se od strane “modernista” kojima su uzori njihovi prethodnici iz prošlih stoljeća. Oni se uzaludno trude da “racionaliziraju” ajete Kur’an-i kerima prilagođavajući ih za one njihove ciljeve koji se poklapaju sa teorijama i istraživanjima moderne nauke. Njihov običaj je da šute pred onim brojnim ajetima čije se dubine ne mogu na taj način dokučivati i koji dokažu da je njihovo, modernističko promišljanje neadekvatno i konfuzno. Na isti način oni racionaliziraju sve epizode iz života Allahova Poslanika, alejhi’s-selam, prezentirajući ih u “despiritualiziranoj” verziji. Neprikladnim tretiranjem prirode Objave kao “prirodnog” fenomena, oni Kur’an-i kerim, za koga tvrde da je stvoren, stavljaju na isti nivo kao sve druge knjige, a drskom “despiritualizacijom” života i ličnosti Allahova Poslanika, alejhi’s-selam, oni pripremaju teren za “sekularizirani” islam. Inspiraciju za svoje ideje o državi, društvu i čovjeku oni ne nalaze toliko u islamu i njegovom Izvorima koliko u zapadnoevropskim izvorima koji se tiču

“slobode, jednakosti i bratstva”, zatim društvenog ugovora, doktrine o ljudskim pravima i humanističkom individualizmu. Uspjeh socijalizma na Zapadu u sadašnje vrijeme * naslijepo je ohrabrio njihovo mišljenje da su socijalizam i islam isti – u najmanju ruku, kao politička teorija i društveni poredak – dok je stil življenja (*life-style*) koji je otvoren za muslimane postavljen samo između kapitalizma i socijalizma! Oni ne vide da islam nije ni jedno ni drugo, ni socijalizam ni kapitalizam! Jer da to vide, onda bi svoje ideje o državi, društvu i čovjeku morali bazirati na svojim intelektualnim i originalnim pregnućima utemeljenim na islamu i islamskim izvorima kao što su to u prošlosti činili *mudžtehidi*. Ali oni su intelektualno lijeni, neprikladni ili nesposobni za originalni *idžtihad*; oni, umjesto islamskih, preferiraju zapadnjačke mislioce ostvarujući ideje koje preuzimaju od njih i nastoje ih islamizirati na jedan neuredan i površan način. Oni to ne čine samo na teoretskom nivou u društveno-političkoj i društveno-ekonomskoj sferi nego i u praksi involvirajući te ideje u obrazovnom, ekonomskom, finansijskom, pravnom i drugim aspektima društvenog života. Za divno čudo, oni se sami bučno zalažu za *idžtihad* dok, ustvari, nijedan od njih ne ispunjava uvjete da bi bio *mudžtehid*! “Tradicionalisti” pak, premda nisu obavezno u savezu sa “modernistima” u svim pitanjima o kojima ovi misle i govore i koje brane, ipak su pod njihovim utjecajem i oboljeli od iste bolesti socijaliziranja i despiritualiziranja islama i nivelacije muslimana. Oni, možda nesvjesno, podupiru proces “sekularizacije” islama u nastojanju da priguše njegove intelektualne i ruhanijetske elemente. Oni i “modernisti” pogrešno optužuju posebno *tesavvuf* kao uzrok degeneracije (izopačenja) muslimana. U stvarnosti, međutim, oni nemaju ni intelektualni kapacitet ni duhovnu viziju da bi razumjeli *tesavvuf*, pa ono što ne razumiju – oni osuđuju. Oni neznačajki tvrde da je *tesavvuf* stran islamu, pa i pored toga smatraju da *tesavvuf* sadrži klice pada i degeneracije. Oni su slijepi pred činjenicom da je *tesavvuf* integralni dio islama, pa baš kao što svekolika stvarnost i istina imaju svoj vanjski i unutarnji aspekt, tako je i *tesavvuf* unutarnja dimenzija islama; *tesavvuf* iskrena i

ispravna praksa nije ništa drugo do intenzifikacija Šerijata kome čovjek podvrgava svoje biće; to je izražavanje *ihsana* (uljepšanog dobročinstva) u *'abdu* (Božijem robu); to je *ibadet* koji je pojačan i obasjan intelektualnim razviđanjem koje vodi ka ruhanijjetskom shvatanju realiteta; to je prakticiranje *Šerijata* na deredži *ihsana*; to je uspostavljena sigurnost koja se temelji na *hikmetu* i *al-'ilm al-laduniyyu* – mudrosti i ruhanijjetskoj spoznaji koju Allah, dželle šanuhu, daruje svakome ko Ga zamoli da ga uvrsti među Svoje robove. To je, također, znanje koje omogućava onome ko ga posjeduje da prepozna i sazna hijerarhijski poredak (*maratib*) stvarnosti i istine, i to je, prema tome, izvorište istinskog *edeba*. Njegov tehnički vokabular izveden je iz njegova glavnog izvora, Kur'an-i kerima, a njegova interpretacija i praksa temelje se na sunnetu. Njegovi eksponenti su *evlije*, Allahovi prijatelji i šticienci. Reći – kao što “tradicionalisti” govore – da su u *tesavvufu* sadržane klice pada i degeneracije implicira da su njegovi izvori i vitalni principi, Kur'an i sunnet, skladište ovih klica! Klice pada i degeneracije nisu sadržane u *tesavvufu* niti u njegovim sublimnim izvorima, nego u neznanju koje vodi u dezorijentaciju i pogrešnu praksu, a zanemarivanje islamskih dužnosti vodi u sve vrste skretanja sa Pravoga puta i prekoračivanja Allahovih propisa. Ukoliko oni koji osuđuju *tesavvuf* pod time misle na pogrešnu primjenu i prekoračivanje Allahovih propisa koje čine neznalice, onda to oni trebaju reći i vrlo jasno razlikovati istinu od laži *pa osuditi samo ono što je lažno i pogrešno*. Ali isto kao što oni napadaju *mudžtehide* zato što ih posmatraju kroz površne stvari koje je proizvela ulema bez stvarnog autoriteta ili oni koji imaju još manje autoriteta, oni isto tako napadaju *tesavvuf* zato što ga posmatraju kroz pogrešnu primjenu i prekoračenja Allahovih propisa koja čine neznalice koji se lažno predstavljaju kao eksponenti *tesavvufa*. Oni tako, izgleda, padaju u istu naviku: da ono što smatraju istinitim posmatraju pogrešnim očima pa tako ne vide istinu u stvarnosti; ovakvim gledanjem oni sami sebe predstave kao one koji imaju zadatak da “očiste” islam od onoga za šta oni kažu da je nečisto. Po njihovom mišljenju, *tesavvuf* je jedna takva natruha u islamu. Sa ova-

kvim svojim metodom, oni liče na one koji sa bijelog zida odstranjuju mrlje i koji, u tome čišćenju, upotrebljavaju suviše deterdženta pa, ovako lošim postupanjem, umjesto da sastružu samo mrlje, oni odstrane i dio bjeline sa zida i tako cio zid nagrde. Ako bacimo letimičan pogled na muslimansku povijest, morat ćemo reći da *tesavvuf* nije uzrok muslimanskoga pada i degeneracije. Gubitak *edeba* – u onom smislu kako smo ga mi ovdje izložili – stvarni je faktor pada i degeneracije među nama. No ne samo “ulema” bez autoriteta i značaja i oni sasvim pogrešni ljudi, koji su, potkopavši autoritet velikana, zanemarili usađivanje ispravnog znanja o islamu i njegovom svjetonazoru u muslimanskom duhu kroz sistemsku organizaciju znanja u strukturiranoj obrazovnoj formuli, nego su – kao dodatak općoj konfuziji i neznanju tako zanemarenog naslijeđa – i muslimanski vladari dali svoj značajan doprinos ovom haosu. Poput pogrešne uleme koja uživa u beskonačnim kontroverzama, diskusijama i polemikama te međusobnim optuživanjima za kufr, muslimanski vladari najviše uživaju u beskonačnim borbama i ratnim uništavanjima svega što stignu. Klasičan primjer takvog ponašanja je Timur, koji se, umjesto da se okrene osvajanju Rusije i Kine pa da izuzetnom ratnom vještinom koju je posjedovao preokrene tok povijesti nabolje, okrenuo protiv Perzijanaca, Turaka i Egipćana i proizveo samo pustošenje među muslimanima. Ako se sagleda historija *sufija*, vidjet će se da se *tarikati* pojavio u 13. st. nakon više turbulentnih perioda muslimanske povijesti. Degeneracija onih koji su upražnjavali *tarikati* došla je tek nakon 15. st., ali ta se degeneracija ne može označiti kao *uzrok* nego kao *posljedica* pada i degeneracije koji su već bili počeli u ranijim stoljećima zajedno sa gubitkom *edeba*. Istinski *tesavvuf* jačao je iman muslimana u vremenima tiranije i konfuzije; on je usađivao *edeb* i ukrašavao našu civilizaciju i dušu darovima koji su neusporedivi po svojim bogatim sadržajima kao i najprofinjenijom literaturom iz čega možemo izvesti važne osnove za obrazovanje muslimana kao pojedinaca. *Tesavvuf* koji oni napadaju, ustvari, nije *tesavvuf* koji poznaju njegovi istinski sljedbenici (*Ahl al-Tasawwuf*); to zaista nije *tesavvuf*; taj se njihov ukor ne odnosi na *tesav-*

vuf. Prije bi se moglo reći da je zanemarivanje razvoja i formuliranje sistemskog obrazovnog programa utemeljenog na islamskim principima, programa koji su već ranije eksplicirali veliki tumači islama – zanemarivanje primjene koordiniranog i ujednačenog sistema obrazovanja koji je razvijao intelektualnu i ruhanijetsku viziju čovjeka sa njegovim darom duhovnog opažaja, a ne neprekidne pravničke i političke nesuglasice i razdore, koje je potakla pojava i širenje stranih doktrina koje su nastojale da iznutra potkopaju islamsko učenje – sve to skupa je dovelo do konfuzije u znanju o islamu i gubitku *edeba*, i to je pravi uzrok degeneracije i pada muslimana. Ovaj proces su, u naše vrijeme, nastavili savremeni “reformisti” koji svoju inspiraciju dobivaju djelomično od Zapada, a djelomično od “uleme” bez autoriteta i značaja, kao i tradicionalni “reformisti” koji svoju inspiraciju dobivaju djelomično od modernista, a djelomično od istovrsne manje “uleme”. Nezavisno od njihovih poštovalaca diljem cijelog Svijeta islama koji oponašaju svoje lidere u različitim stepenima neznanja i arogancije, danas postoji i treća grupa koju ja nazivam sekularnim naučnicima i intelektualcima među muslimanima.

DEISLAMIZACIJA MUSLIMANA

I jedni i drugi svoju inspiraciju nalaze uglavnom u filozofijama i ideologijama Zapada. Ideološki, oni po porijeklu pripadaju istoj liniji kao i savremeni “reformisti” i njihovi sljedbenici; samo neki od njih priklonili su se pogledima tradicionalnih “reformista” i njihovih sljedbenika. Većina njih ne posjeduje intelektualne, duhovne i jezičke preduvjete za znanje o islamu i epistemologiji tako da su oni udaljeni od spoznaje i metodoloških puteva originalnim izvorima islama i islamske mudrosti. Zbog toga je njihovo znanje o islamu svedeno na puki minimum. Nažalost, oni su zbog toga zauzeli strateške pozicije u središtu našeg Ummeta, pa iako nisu drastično izmijenili muslimanske načine mišljenja i vjerovanja, oni su postavili smrtnu zamku za islamski prosperitet našeg Ummeta. Od svih onih zbog kojih patimo zbog njihova nedostatka *edeba*, oni su najdrskiji. Veliki islam-

ski alimi, intelektualci i ruhanijetski ljudi, učenjaci, evlije i mudraci – svi nam se oni i danas obraćaju kroz svoje radove; oni nas podučavaju, savjetuju i vode; oni nam tumače izvore islama, uklanjaju prepreke na putu do Istine i ispravnog ponašanja kako bismo postigli uspjeh na ovom i na onom svijetu – ali sekularni naučnici i intelektualci među muslimanima ne razumiju smisao njihovih riječi, oni čak ne žele da ih saslušaju i uvažavaju, nego se oni čvrsto drže svojih zapadnjačkih učitelja upijajući svaku njihovu riječ u raznovrsnim naučnim disciplinama, posebno u humanističkim naukama. Oni su poput sinova koji, dok im se na najozbiljniji način obraćaju njihovi dobri i mudri očevi, nerazumno začepi svoje uši, a hitro ih posude strancima kako bi čuli svaku njihovu riječ. Oni nemaju *edeba*, i oni zbog toga ne raspoznaju i ne znaju za legitimne autoritete u istinskom hijerarhijskom poretku; oni svojim primjerom pokazuju konfuziju i grešku u obrazovanju, oni takvom znanju podučavaju i oni takvo znanje brane. Njihova glavna greška je nivelacija kategorija znanja u islamu, tj. nivelacija *fard-i 'ayna* i *fard-i kifaye*, tako da ovdje sada postoji konfuzija o tome šta je šta; priroda znanja iz *fard-i 'ayna* i njezin metod postizanja znanja zamršena je sa znanjem iz *fard-i kifaye*. Na ovaj način oni oponašaju načine mišljenja i vjerovanja zapadnjačkog čovjeka i u svim sferama života pred svojim studentima brane ove načine. Danas, Zapad ne poznaje znanje iz *fard-i 'ayna*, niti je on ikada imao ili znao i za kakvu drugu kategoriju znanja osim onoga koje smo ovdje označili kao znanje iz *fard-i kifaye*, i to je, ustvari, glavni razlog zašto – nakon što je demonstriran kurs zapadnjačke intelektualne historije kroz različite periode i uspon sekularne filozofije i nauke u civilizaciji Zapada – zapadnjačka koncepcija znanja utemeljena na iskustvu i svijesti mora voditi u sekularizaciju. Ovdje ne može biti nikakve sumnje da će – ukoliko se sekularnim muslimanskim naučnicima i intelektualcima dopusti da nastave praviti konfuziju u znanju muslimanske omladine - deislamicizacija muslimanskog duha nastaviti da daje svoje plodove sa još većom upornošću i intenzitetom i da će ta deislamicizacija slijediti istu vrstu sekularizirajućeg kursa budućih generacija. Veći dio ove vrste naučnika i intelektualaca nije

u potpunosti svjestan prirode zapadnjačke kulture i civilizacije pošto oni u njoj nalaze svoju inspiraciju, okreću se prema njoj punim plućima, sa kompleksom niže vrijednosti, preslikavajući njezine stavove u strahopoštovanju i sa najvećom poniznošću prema njoj. Oni nikada nisu u potpunosti zahvatili sadržaje i implikacije učenja njihovih stranih učitelja; njihov jedini sadržaj je da ponavljaju ta učenja u vulgariziranim verzijama, čime varaju muslimansko slušateljstvo u pogledu istinskog značaja tih učenja. Najbolji uzorak ove vrste mišljenja bez *edeba* može se pronaći među brojnim Malezijcima i Indonežanima gdje je deislamizacija sistemski provedena u vrijeme kolonizacije i gdje je sekularizacija naglašenija više nego u drugim dijelovima Svijeta islama. Ovdje, u ovom predominantno islamskom regionu jugoistične Azije, gubitak *edeba*, neznanja o islamu i njegovom svjetonazoru, o njegovoj vjeri i civilizaciji, neka-ko je istaknutiji nego u ostalim dijelovima Svijeta islama, posebno među sekularnim muslimanskim naučnicima i intelektualcima. Ovakvo stanje uzrokovano je djelomično činjenicom da je proces primanja islama u ovom regionu otpočeo relativno kasnije nego u drugim dijelovima muslimanskog svijeta, a djelomično činjenicom da je primanje islama bilo prekinuto zapadnjačkim kolonijalizmom i kulturnim imperijalizmom. Nažalost, mnogo alima je također upalo u proces gubitka *edeba* tako da i oni izgledaju kao slijepi sljedbenici modernista ili tradicionalista. U deislamizaciji muslimana, zapadnjački birokrati i teoretičari kolonijalizma najprije su pre-

kinuli pedagošku vezu između Kur'an-i kerima i lokalnog jezika uspostavivši sistem sekularnog obrazovanja u kome se naglašavaju rasa i tradicionalna kultura. Na višim nivoima obrazovanja, kao metodološko sredstvo u studiju jezika i kulture, uključene su lingvistika i antropologija, a književnost i historija u studij zapadnjačkih vrijednosti i modela, orijentalistike i filologije. Nakon toga, potičući studij jezika i književnosti – u kome su se identificirali i konsolidirali kulturni elementi islamizacije – te studij historije i tradicionalne kulture, u obrazovanje su, vrlo znakovito, uključene sociologija, teorija o obrazovanju i psihologija. Ovaj pogrešno postavljeni raspored, koji su na čistim racionalnim temeljima sačinili sekularni naučnici i intelektualci, neprimjereno je snabdjeven znanjem o islamu i njegovom svjetonazoru pri čemu se islam reducirao na nivo ostalih religija postavši puka tema iz filozofije i sociologije religije i izazivši se – u svome razvoju - kao primitivna religija. A sva ona područja znanja u humanistici, uključujući filozofijske elemente u teoretskim aspektima prirodnih, fizičkih i bioloških nauka, sekularni naučnici i intelektualci samo marginalno su spoznali tako da njihovo ovako oblikovano znanje ne samo da nije moglo proizvesti ništa drugo do sadržajnu i teoretsku konfuziju nego je ono samo po sebi aktualna i praktična greška.

Preveo: Džemaludin Latić

Bilješke

¹ *Al-Kahf* (18): 110.

² V. npr. *Al-An'am* (6):91; *Ibrahim* (14):10-11; *Bani Isra'il* (17):93-94; *al-Kahf* (18):110; *al-Anbiya'* (21):3; *al-Mu'minun* (23):24, 33; *al-Šu'ara'* (26):153; *Ya Sin* (36):15; *Ha Mim* (41):6; *al-Qamar* (54):24; *al-Taghabun* (64):6.

³ V. reference u notama 87-98 gore.